
Göksel ARMAĞAN

Kalkınma ve Sermaye

1. Kalkınma

Kalkınma kelimesinin İngilizce karşılığı olan “development” sözcüğünün etimolojik analizleri, kelimenin “develop” kökü mahreçli olduğunu göstermektedir. 1592’de İngilizce “disvelop” kelimesinin yerini alan “develop” sözcüğünün eski Fransızca’da “desveloper [des + veloper (undo + wrap up)]” şeklinde kullanıldığına ve “açmak, açığa çıkarmak” anlamına geldiğine rastlanmıştır. Kökeni belirsiz olmakla birlikte Keltçe, Germence veya geç Latince’den türetildiği tahmin edilmektedir. 1656’da “göz önüne sermek, açılmak (unroll)” veya “yayılmak, gelişmek (unfold)” anlamında kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca; 1836’dan itibaren “ilerleyen safhalar aracılığıyla gelişme”, 1885’ten itibaren nitelik itibarıyla “öngörülemeyen olanakları ortaya çıkarmak”, 1902’den itibaren de “ekonomik gelişme durumu” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (<https://www.etymonline.com/word/develop>).

Türkçe’deki “kalkınma” sözcüğüne yönelik etimolojik araştırmalar ise; sözcüğün eski Türkçe’de “yukarı çıkmak”, “şaha kalkmak, sıçramak”, “kalkan gibi ileri fırlamak”, “yukarı doğru yükselmek”, “bir yerde ileri durmak, varlığını sürdürmek, direnmek, dikelmek, ayaklanmak, gelişmek, yükselmek, yaşamak ...” anlamlarına gelen “kal”, “kalık”, “kalı”, kalğı”, “kalğ” kelimelerini orijin olarak göstermektedir. Kalkınma sözcüğünün Osmanlıca’daki karşılıkları olarak Tekamül, İnkışaf ve Terakki kullanılmaktadır (Doğan, 2011).

2. Ekonomik Kalkınma

Ekonomik büyümenin, daha çok **üretim faktörlerinin** en yüksek verimi sağlayacak şekilde bir araya getirilmesini içeren bir denge sorunuyla ilgilendiğini göstermektedir. Ekonomik kalkınma ise iki aşamalı bir süreci ifade etmektedir. **Birinci aşama**, üretim faktörlerinin yaratılmasıdır. Bu aşamada, üretim faktörlerinin oluşturulabilmesi için ekonomiyi de içine alan kurumsal/yapısal bir değişimin olması gerektiği vurgulanmaktadır. **İkinci aşama ise** üretim faktörlerinin **en uygun bileşimini** içerisine almaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma kavramı, iktisadi nitelikte olan yapılar yanında sosyal, siyasal nitelikteki yapılarda da gelişme yönünde bir değişme, hatta yeni yapıların oluşturulmasını içeren süreçlere de işaret etmektedir. **Yani iktisadi kalkınma** sadece ekonomik boyutlarla sınırlanmayan, toplumu sosyolojik, psikolojik ve politik tüm boyutlarıyla kuşatan karmaşık bir süreçtir. Kalkınma her ne kadar iktisadi büyümeyi içerirse de varolanın sayısal olarak büyümesi anlamına gelmemekte, olumlu anlamda yeni bir yapının kurulmasını öngörmektedir (Yavilioğlu, 2002).

Fakat **yapısal değişme** kavramı, sadece ekonomik kalkınma olgusunu tanımlarken kullanılmamalıdır. Çünkü söz konusu kavramın büyüme olgusuyla da ilişkisi vardır. **Ekonomik büyüme** ile yapısal değişim de birbirlerini etkileyen süreçlerdir. **Yapısal değişim**, iktisadi büyümeyi hızlandırabilir; yani yapısal değişim kaynakların marjinal hasılasında artışa sebep olabilir. Ekonomik büyümenin yapısal değişmeyle söz konusu ilişkisinden dolayı, bazı çalışmalarda **ekonomik kalkınma kavramının ekonomik**

büyüme kavramını kapsadığı ve bu nedenle ekonomik kalkınmanın, yapısal değişme ile çıktıdaki artışların toplamı olarak ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Karataş, M., & Çankaya, 2010).

Ekonomik anlamda yapısal değişme kavramı, **tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru bir kaymayı** ve bu kaymanın sonuçlarını tanımlamaktadır. H. E. Chenery, yapısal değişme veya dönüşümün, “...**fiziki ve beşeri sermaye birikimi ile talep, üretim, ticaret ve istihdamın kompozisyonlarında bir kaymayı...**” içerdiğini belirterek bunların ekonomik dönüşümün esasını oluşturduğunu vurgulamaktadır (Chenery et al., 1988). Ayrıca bu dönüşüm süreci kentleşme, demografik dönüşüm ve gelir dağılımındaki değişmeler gibi sosyo-ekonomik süreçlerle de yakından ilişkilidir.

3. Üretim Faktörleri

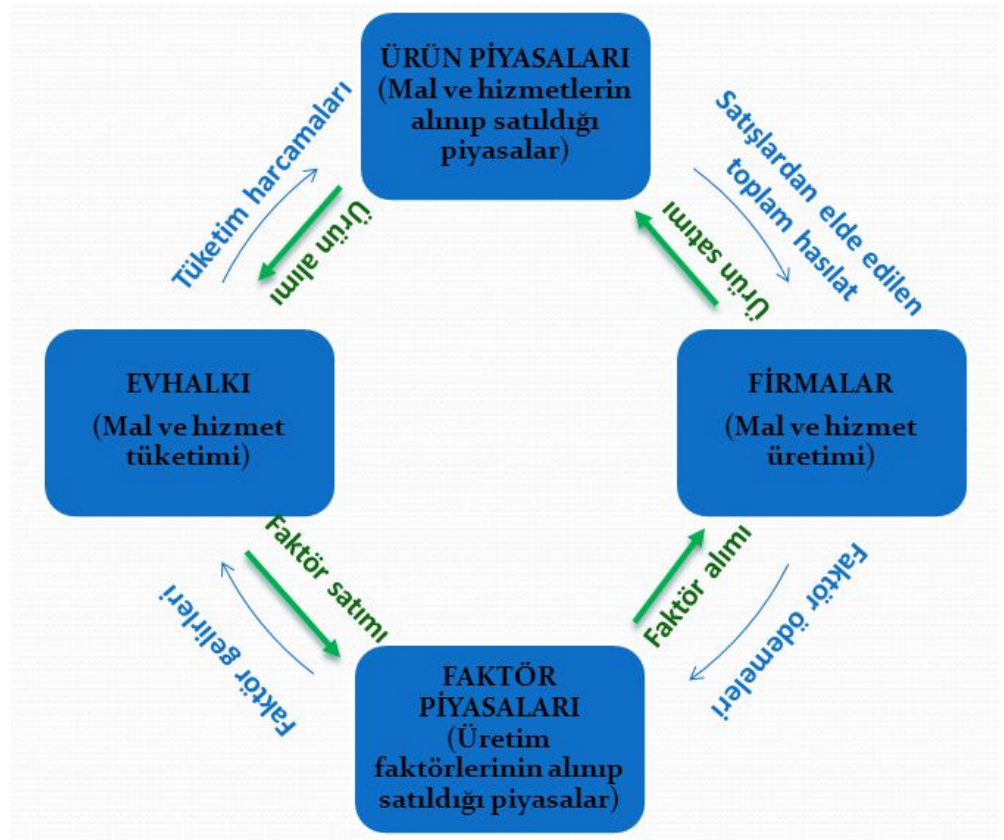
Firmaların mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmek için kullanmak zorunda oldukları her unsur üretken kaynaklar veya üretim faktörleri olarak adlandırılır. İnsan ihtiyaçlarını gideren mal ve hizmetlerin elde edilmesine ve faydaların artırılmasına yönelik çabaların hepsi “üretim” olarak kabul edilir. Mal ve hizmetleri elde etmek için gereksinim duyulan girdilere ise “üretim faktörleri” denilmektedir. Bu faktörler, üretimi gerçekleştirmek için kullanılan **Doğal Kaynaklar** (Hammadde ve Toprak), **Emek (İşgücü)**, **Sermaye** ve **Girişimcilik** (Müteşebbüs) üretim faktörleridir.

Doğal kaynaklar üretim faktörü, hammadde ve topraktan oluşur. Toprak tarım ve taş ve toprağa dayalı sanayi benzeri alanlarda hammadde olma ve mal ve hizmet üretimi için kurulacak bir tesisin inşaatı için gerekli olan arazi anlamında gayrimenkul olma özelliği ile ortaya çıkar.

Emek insanın kafa ve vücut çabasıdır. Emek üretim faktörü bir ulusal ekonomide istihdam edilen işgücünü temsil eder. En vasıfsız iş gücünden en tepe yöneticiye kadar üretimde görev alan her birey emek faktörü içerisinde yer alır. Bir bireyin emek üretim faktörü içerisinde yer alması, alın teri karşılığında ücret alması ile mümkün olabilir.

Sermaye üretim faktörü, bir ulusal ekonomide mal ve hizmetlerin üretilmesi, üretildikten sonra tüketim merkezlerine taşınması ve tüketilmesi için kullanılan tüm alt ve üst yapı unsurlardır. Binalar, demirbaş, yollar, köprüler, barajlar, fabrikalar, makineler, taşıt araçları, içme suyu veya doğal gaz sistemleri, yani yer üstünde ve altında bulunan tüm fiziki unsurlar sermaye üretim faktörü kapsamına girer ve tüm bu değerlerin toplamı Milli Servet’i temsil eder.

Girişimcilik üretim faktörü ise, diğer üç üretim faktörünü piyasalarından temin eden ve mal ve hizmet üretimini organize eden faktördür. Mal ve hizmet üretiminin gerçekleşmesi için yatırım yapan ve birikimlerini kaybetme riskini göze alarak mal ve hizmet üretiminde görev alan üretim faktörüdür.

Ekonomik Faliyetlerin Döngüsel Akımı

3. Sermaye (Capital)

Smith ve Ricardo ile başlayan klasik iktisadi düşünce ve ardından neoklasik iktisadi düşüncede kabul edilen üretim faktörlerinden biri olan **sermaye**; **dar çerçevede üretilen ve üretimde kullanılan fiziki/maddi** (tangible) sermayeyi ifade etmektedir. Oysa Veblen'in 1908'de maddi olmayan (intangible) sermaye olarak tanımladığı ortak kurallar, güven, işbirliği performansı gibi gözle görülmeyen ve kolay ölçüleyemen kişisel ve toplumsal değerlerin/donanımların üretime olan etkilerinin giderek önem kazanması ve bu donanımların üretime olan katkılarının giderek ayırt edilmesi, söz konusu pozitif değerlerin de sermaye kavramı içinde tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bugün gelinen noktada sermaye, üretime pozitif katkısı olan her türlü maddi ve maddi olmayan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir. Günümüzde sermaye türleri olarak fiziki sermaye, beşeri sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye, bilgi sermayesi, entelektüel sermaye, örgütsel sermaye gibi kavramlardan bahsedilmekte ise de, tartışmalar temelde **fiziki sermaye** (physical capital), **beşeri sermaye** (human capital) ve **sosyal sermaye** (social capital) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

3.1. Fiziki Sermaye (Physical Capital):

Bu çerçevede değerlendirilen sermaye kavramlarından ilki olan **fiziki sermaye**; kabaca, üretim faaliyetinde bulunmak için gerekli ve emek faktörü tarafından üretilmiş **tüm üretim araçlarını** kapsamaktadır. Fiziki sermaye birikimi ve sermaye biçimlenişi, esas olarak bugüne kadar yapılmış yatırımların kümülatif halinin değerlendirilmesidir. **Yatırım**, fiziki sermaye stokuna belirli bir dönem içinde yapılan eklemelere denilmekte ve en genel biçimi ile belirli bir dönemdeki sermayeden, bir önceki dönemdeki sermayenin çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır. Yatırımlar esas olarak sabit sermaye yatırımları, envanter yatırımları ve konut yatırımları olmak üzere üç kategoride değerlendirilmektedir. Fiziki sermaye ekonomi biliminde **mal üretmek için kullanılan** makine, fabrika gibi fiziksel araçlardır. **Finansta sermaye kavramı**, fiziksel sermaye üzerindeki mülkiyet hakkını ifade eder. Paraya dönüştürülebilen bono, hisse senedi gibi değerler de sermaye olarak kabul edilir.

3.2. İnsan Sermayesi (Human Capital):

Sermaye kavramlarından ikincisi olan ve **insan sermayesi** olarak da nitelendirilen **beşeri sermaye**; insanın sahip olduğu özelliklerin, diğer üretim faktörlerini tam ve etkin kullanması ve bunu üretime yansıtması olarak tanımlanabilir. Başka bir tanımla, beşeri sermaye **“ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak insanların sahip oldukları bilgi, beceri ve diğer niteliklerin toplamı”**dır. Bu anlamda, beşeri sermaye kavramı bilgi temelli ekonominin yükselişiyle birlikte, insanların bilgi birikimini artırmak ve teknik becerilerini geliştirmek üzere eğitim ve öğretim konusundaki temel girdileri içermekte ve bunların ekonomik büyümeye etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilginin, bir üretim faktörü olması ve diğer üretim faktörlerine göre daha büyük avantajlar sağlaması, insana yapılan eğitim ve sağlık gibi yatırımların değerini de artırmaktadır. Beşeri sermaye faktörünün ekonomik yaşamda gittikçe etkinleşmesi ülkelerin kalkınmışlığını ölçerken yeni yaklaşımlara gidilmesini gerekli kılmıştır. Bu gereklilikle ülkeler, beşeri sermayelerinin saptanmasında eğitim düzeyi göstergeleri, okullaşma oranı, eğitim ve sağlık harcamalarının milli gelir içindeki payları gibi değişkenleri temel almaya başlamışlardır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP) ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmek için 1990 yılından itibaren Beşeri Kalkınma İndeksi (Human Development Indeks - HDI)'ni kullanmaktadır.

3.3. Sosyal Sermaye (Social Capital):

Sermaye kavramlarından sonuncusu olarak nitelendirebileceğimiz ve 1990'ların ikinci yarısında yükselen **sosyal sermaye** kavramı ise; farklı disiplinler ve yaklaşımlar tarafından farklı kavramsal çerçevelerle sınırlandırılmakta ve amaçlarına ya da kaynaklarına göre farklı tanımlamalarla tartışılmaktadır. Tanımı farklılaşmakla birlikte, bu sermaye türündeki asıl etmenlerin **güven**, gruplar arasındaki **işbirliğini kolaylaştıran ağlar** ile **paylaşılan değer** ve **normlar** olduğu vurgulanmaktadır. Sivil toplumun yapısının niteliksel ve işlevsel özelliklerinin ekonomik ve sosyal kalkınmada önemini vurgulayan çalışmalara göre, fiziki sermayeden farklı olarak, kurumları, ilişkileri, tutumları, davranışları ve değerleri içeren ve insanlar arasındaki ilişkileri yöneten sosyal sermaye kavramının ekonomik ve sosyal gelişmede oldukça önemli bir rolü vardır. **Putnam (2000)** sosyal sermayeyi “bir sosyal örgütün ortak

yararlar için işbirliğini ve koordinasyonu kolaylaştıran normları, ilişki ağları ve güven gibi özellikleri” olarak tanımlamakta; **Fukuyama (2000)** ise “bir grubun üyelerinin birbirleriyle işbirliği yapmasına izin veren ve grup üyeleri arasında paylaşılan resmi olmayan değerler ve normlar kümesi” olarak nitelendirmektedir. Bir başka yaklaşımla **Camagni (2005)** ilişkisel sermayeye atıfta bulunarak sosyal sermayeyi, rekabetçiliğin kaynağı olarak belirli coğrafi mekanların ekonomik ve sosyal ilişkilerinin istihdamdaki istikrar ve yerel refah ve büyümenin ön şartı olarak tanımlamaktadır.

“Ekonomik sermaye insanların banka hesaplarıdır, beşeri sermaye kafalardır, sosyal sermaye ise ilişkilerinde yatmaktadır (Portes, 1998).”

3. Sermaye Türleri ve Kalkınma

Tanımlanan tüm bu sermaye türlerinin ekonomik kalkınmaya etkilerini ölçmede; fiziki sermayenin doğrudan ölçülebilir katkısının ötesinde **beşeri ve sosyal sermayenin dolaylı katkıları** da ortaya koymak mümkün görülmektedir.

Beşeri sermaye açısından; ekonomik büyümenin belirleyicilerinin önemli bir kısmının Ar-Ge, teknolojik gelişmeler, yenilikçilik gibi **bilgiye dayalı faktörlerden** oluşmaktadır. Bilginin üretimi, işlenmesi ve kullanılması insan tarafından gerçekleştirildiğinden, insana yapılan her türlü yatırım kısa veya uzun vadede ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde etkili olmaktadır. Eğitimle sağlanan **emek verimliliğindeki artış**, üretim faaliyetlerinden elde edilecek gelirin daha fazla olmasına ve böylece kalkınmanın hızlanmasına yol açmaktadır.

Sosyal sermaye açısından ise; üretim aşamasında kullanılan kaynaklarda **israfın önlenmesinde**, işlem maliyetlerinin azaltılmasında ve **maliyeti arttıran dışsalıkların önlenmesinde**, eğitimde başarının artmasında, **yatırımların kalitesinin artmasında** ve yeni teknolojilerin kolaylıkla özümsemesinde, gelir dağılımının düzeltilmesinde, ekonomik büyümenin hızlanmasında, toplumdaki sosyal sermaye düzeyinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca ülkelerin bölgesel kalkınma stratejilerinde de yüksek düzeyli sosyal sermayenin önemli katkısı bulunmaktadır. Sosyal sermayenin pozitif etkilerini **sadece makro ölçekte değil**, mikro ölçekli **firma boyutunda da** görebilmek mümkündür. Özellikle işletme büyüklüklerinin artmasında, çalışanlarda elde edilen verimliliğin yükseltilmesinde, yönetim giderlerinin, işlem maliyetlerinin ve sözleşme ihlallerinin azalmasında, sosyal sermaye varlığının son derece önemli olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Camagni, R. (2005). Uncertainty Social Capital and Community Governance: The City as a Milieu. In *Urban dynamics and growth: advances in urban economics* (pp. 121-150). Emerald Group Publishing Limited.
- Chenery, H. B., Srinivasan, T. N., Schultz, T. P., Behrman, J. R., Strauss, J., Rodrik, D., & Rosenzweig, M. R. (Eds.). (1988). *Handbook of development economics* (Vol. 4). Elsevier.
- Doğan, B. B. (2011). Kalkınma İktisadının XX. Yüzyıldaki Gelişim Süreci, İktisat Politikalarına Etkisi Ve Son On Yıllık Konjonktürün Disiplinin Geleceğine Olası Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 41-83.
- Fukuyama, M. F. (2000). Social capital and civil society. International Monetary Fund.
- Karataş, M., & Çankaya, E. (2010). İktisadi kalkınma sürecinde beşeri sermayeye ilişkin bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 29-55.
- Portes, A., (1998), Social Capital: Its Origins and the Application in Modern Sociology, *Annual Review of Sociology*, 24 (1):1-24.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon and schuster.
- Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1).